

Aprelin 18-i dünyada Beynəlxalq Abidələr və Tarixi Yerlər Günü kimi qeyd olunur. Bu elamətdar gün Tarixi Yerlər və Abidələrin Mühafizəsi Şurasının (ICOMOS) təkliyi üzrə UNESCO tərəfindən 1983-cü ilde təsis olunub. Məqsəd insanların diqqətini abidələrin və tarixi yerlərin qorunmasına yönəltməkdir. Təbii ki, tarixi abidələr daş yaddaşımıza çevrilib və hər bir xalqın kimliyini, keçdiyi tarixi yolu xatırladır. Ölkəmizdə yaşı əsrləri və minillikləri ehətə edən tarixi abidələrin mövcudluğunu fikrimizi tamamlayır. Azıx məğarasından tapılmış qədim insanın çənə sümüyü, Qobustanda aşkar edilmiş yaşayış məskənləri Azərbaycanda ən qədim dövrlərdən insanların məskunlaşdırılmışını təsdiqləyir. Tarixin müxtəlif dövrlərində ölkəmizin ərazisində dövlətlərin yaranması ilə qədim şəhərlər salınıb, müdafiə tikililəri, əzəmetli qala divarları inşa olunub. Orta əsrlərə aid abidələr Qız Qalası, Möməne Xatun, Qarabağlar, Güllüstan, Allah-Allah türbələri, Şirvanşahlar sarayı, Şəki xan sarayı, Şuşa şəhərinin abidələri və s. nəinki Şərqi, hətta dünya memarlığının ən gözəl incilərindəndir. Abidələrin və tarixi yerlərin dağılıması xalqın, milletin varlığının məhvi deməkdir. Hazırda dünyada baş verən siyasi proseslər nəticəsində minlərlə abidə məhv olmaq təhlükəsindədir. Bu baxımdan Beynəlxalq Abidələr və Tarixi Yerlər Günü təsis olunması böyük əhəmiyyətə malikdir. Abidələr və tarixi yerlərin məhv olmaq təhlükəsi ölkəmizdən də yan ötməyib. Son illər ölkəmizdə tarixi abidələrin bərpası və qorunması istiqamətində bir sıra layihələr icra olunub. Ölkə başçısının böyük diqqət və qayğısı sayəsində ölkəmizdə tarixi abidələrin tədqiqi, mühafizəsi və bərpası, mədəniyyət nümunələrinin beynəlxalq aləmdə təbliği istiqamətində böyük işlər görülür. Bütün bunlar isə Azərbaycanın qlobal dünyaya öz maddi və mənəvi mədəniyyəti ilə birgə inqərasiyasını təmin edir. Xalqımızın yaratdığı mədəni ərs nümunələrinin dünən yada tanidlılması istiqamətində de uğurlara imza atılıb. İçərisəhər memarlıq kompleksi, Qobustan Dövlət Tarixi-Bədii Qoruğu UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilib. Qobustandakı muzey isə 2013-cü ilde Avropanın ən yaxşı muzeyləri sırasında olub.

ZƏNGƏZUR QƏZASINDA 35 MƏSCİD TALAN EDİLƏRƏK YANDIRILDI

30 ilə yaxın işğal altında olan ərazilərində və Qərbi Azərbaycanda vəhşi işğalçılar abidələrimizə, bizim tariximizlə, mədəniyyətimizlə bağlı yerlərə divan tutublar. Bu abidələri yer üzündən silmək, keçmişimizi, yaddaşımızı silməyə çalışıblar. Tarixi mənbələrdə qeyd olunduğunu kimi, Azərbaycan torpaqları 1828-ci ilde "Türkmençay" mütəqaviləsi ilə Rusiyası arasında bölgüsündürdüldən sonra çar Rusiyası mərhələli şəkildə ermənilərin bu ərazilərdə məskunlaşmasına imkan yaratdı. Özlerinə yer eyleyen ermənilər illər əzunu öz mardar niyyətlərini həyata keçirməye başladılar. Onlar Azərbaycan torpaqlarını işğal etməklə, tarixi-mədəni ərsimizi, adət-ənənələrimizi, müsicimizi və incəsənətimizi özünüküldəşdirməyə cəhd edir, qədim tarixə malik olmuşlarını bu yolla sübut etməyə çalışıblar. Məkli niyyətlərinə nail ola bilməkdə isə tarixi-mədəniyyət abidələrini, məscidləri, qəbiristanlıqları vəhşicəsinə dağıdır, yer üzündən siliblər. Qərbi Azərbaycan indiki Ermənistan torpaqlarında 1913-1918-ci illərdə İrəvan şəhərində Sərdar sarayı kompleksi, çoxsaylı karvansalar, hamamlar, türbələr dağıdırılmışdır. Şah İsmayıllı Xətənin öz veziri Rəvanqul xana tikişdiriyi İrəvan qalası, o cümlədən 1870-dən çox Azərbaycan-türk məşşəli tarix və mədəniyyət abidələri, bir o qədər də qədim və orta əsrlərə aid qəbiristanlıqlı, heykəllər, incəsənət nümunələri tamamilə məhv edilib. O illərdə İrəvan qəzasında 42, Eçmədzin qəzasında 33, Zəngəzur qəzasında 35 məscid talan edilərək yandırılmışdır.

1988-ci ilə Zəngəzurda, Göyçədə, Dərələyəzde, İrəvanda, Vədide yaşayış azərbaycanlılar dədə-baba yurdlarından qovulmağa başladılar. Kütləvi terrorda məruz qalan azərbaycanlılar məcburiyyət qarşısında qalıb öz dədə-baba yurdaların tərk etdilər. Bu ərazilərə onlara məxsus yüzlərə tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri ermənilər tərəfindən dağıdırılaq məhv edildi. Ulu Öndər Heydər Əliyev deyirdi: "Son iki əsrde

Tarixi dini-mədəniyyət abidələri ilə zəngin Odlar Yurdu

18 Aprel Beynəlxalq Abidələr və Tarixi Yerlər Günüdür

Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyaseti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərħələ-merħələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-ənsi siyaset nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırları ərazidən - min illər boyu yaşadıqları öz doğma tarixi-ətnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütliyə qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdırılıb vuran edilmişdir".

İRƏVANDA ŞƏRQ MEMARLIĞI ÜSLUBUNDA İNŞA EDİLMİŞ TARIXİ-MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ

Qərbi Azərbaycan ölkəmizin qədim bölgələrdən biridir. Burada mövcud olan qəbiristanlıqlardakı nadir məzar daş nümunələri, tarixi türk qalaları, məscidlər və s. bu məkanın tarixinin göstəricisidir. Böyük bir ərsin nümunələri bu yerdədir. 1918-ci ilde Cənubi Qafqazda ilk erməni dövləti yaradıqdan sonra İrəvan şəhəri Ermənistanın paytaxtına çevrilmişdir. Müasir İrəvan şəhərində ermənilərə məxsus yaşı 200 ilən artıq bir dənə də olsun tarixi-memarlıq abidəsi mövcud deyil. Çünkü İrəvan şəhərində ermənilər XIX əsrin əvvəllərində Rusyanın İrəvan xanlığını işğalından sonra tədricən İran və Türkistən köçüb gətirilərək məskunlaşdırılmışlar. İrəvandakı tarixi-memarlıq abidələri Şərqi memarlığı əslərbundan inşa edilmişdir. Səyyahlar və salnameçilər öz əsərlərində İrəvanı əsl məsələn şəhəri kimi təsvir etmişlər. İrəvan şəhəri karvan yollarının kəsişdiyi məkanda yerləşdiyi üçün burada çoxlu karvansalar və ticarət meydənləri salınmışdır. Mənbələrdə göstərilir ki, XIX əsrin əvvəllərində İrəvanda 8 karvansara mövcud olmuşdur. Culfa, Gürçü, Zərrəbi xan (Sərrəxan), Tahir, Sulu, Susuz, Avşar, Hacı Əli karvansalarlarında üst-üstə 851 köşk mövcud olmuşdur. İrəvanda Şərqi memarlıq əslərbundan 8 hamam - Şəhər, Zal xan, Şeyxülləsləm, Mehdi bəy, Hacı Bəyim, Təpəbaşı, Hacı Əli, Hacı Fətəlli, Kərim bəy hamamları mövcud idi. XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində İrəvan şəhərində adları azərbaycanca səslənən onlara küçə mövcud idi. Qədim İrəvanda bu küçələr məşhur idi: Şəriət, Karvansara, Qala, Sultan, Cölməkçi, Naxçıvan, Bazar, Daşlı, Paşa xan, Qəribər ocağı, Deyirmanlı, Məscid, Fəhlə bazarı, Təpəbaşı, Qəbiristan, Naib, Mir Cəfər, Rüstəm xan, İmam, Korbulaq, Bəy, Kətan, Dükənlə, Sallaxlar və s. Ermənistanın sovet hakimiyyəti qurulduğundan sonra məscidlər bir-birinin ardınca dağıdırılmışdır. Goy məsciddə İrəvan şəhərinin tarix muzeyi

yi yerləşdirilmiş, Zal xan məscidi rəssamların sərgi salonuna çevrilmişdir. Erməni vandalları İrəvan qalasını və onun içərisində yerləşən bütün tarixi-memarlıq abidələrini tədricən yer üzündən sildilər. 1924-cü ilde İrəvanın baş planı hazırlanaraq həyata keçirilməyə başlandıqdan sonra şəhərdə mövcud olan azərbaycanlılara məxsus tarixi-memarlıq əslərbundan əhəmiyyət kəsb edən bütün abidələrini bir-birinin ardınca yox etdilər ki, gelecekdə İrəvanı erməni şəhəri kimi təqdim edə bilsinlər.

"MƏNFUR DÜŞMƏN BİZİM DİNİ ABİDƏLƏRİMİZİ DAĞIDIB, TƏHQİR EDİB"

Prezident İlham Əliyev çıxışlarının birində ermənilərin vandallıq əməllərini ifşa etmişdir. "İşğal dövründə Ermənistan Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində şəhər və kəndləri, bütün mədəni və dini abidələri qəsəbən dağıdırıb. Hətta qəbiristanlıqlar yerlə-yeşən edilib", - deyərək bildirib ki, Ermənistanın məqsədi əsrlər boyu həmin ərazilərdə yaşışmış azərbaycanlıların izini silmək olub.

Ermənistanda Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni ərsinən dağıdırılması, silinməsi prosesinin 90-ci illərdən sonra geniş vüset alıb. Bizim əzəli torpaqlarımız olan İrəvan xanlığı, Zəngəzur mahalı, digər torpaqlar üzərində Ermənistan dövləti yaradılib. Tarixi mənbələr də səbüt edir ki, Ermənistən yerləşdiyi ərazi qədim türk, Azərbaycan torpaqlarıdır və Azərbaycanın da tarixi həqiqəti bərpa etmək haqqıdır. Təbii ki, Azərbaycanın əsrlərə səyəkən tarixi faktları kifayət qədərdir ki, her bir ərazimizin coğrafi-tarixi mənbələrini əsaslandırmaqədələrlər var. Utopik fikirlərə yaşıyan Ermənistan öz xülyalarından əl çəkərək, tarixi həqiqətləri qəbul etməlidir. Sanki düşüncələri ilə öz dünyalarında "Böyük Ermənistən" yaradırlar. Sənəd, tarix və faktlar bu "xalq" yad olan məfhumlardır.

Şanlı Azərbaycan Ordusunun 44 günlük zəfər yürüyü doğma Qarabağımızın azadlığı qovuşdırulması ilə yanaşı, tarixi, mədəni ərsimizi də erməni vandallarından xilas etdi. 30 il müdətində işğal altında yaşayan Ermənistan öz xülyalarından əl çəkərək, tarixi həqiqətləri qəbul etməlidir. Sanki düşüncələri ilə öz dünyalarında "Böyük Ermənistən" yaradırlar. Sənəd, tarix və faktlar bu "xalq" yad olan məfhumlardır.

Ermənilər ələ keçirdikləri ərazilərdə 12 muzeyi və 6 rəsm qalereyasını, tarixi əhəmiyyətli 9 sarayı qarət edərək yandırıblar. Nadir tarixi əhəmiyyətli 40 min muzey sərvəti və eksponatı tələn olunub, 44 məbəd və 9 məscid təhqir edilib.

Dağıdırılan və yandırılan 927 kitabxanada 4 milyon 600 min kitab və misilsiz əlyazma nümunələri məhv olunub.

Ermənilər tərəfindən ən çox dağıntılara və təfəfata məruz qalan islam dini abidələri, yeni məscidlər, türbələr və digər inanc yerləridir. Qarabağ və ətraf rayonlarının ərazilərində rəsmi fəaliyyət göstərmiş 67 müsəlman məscidinin (Şuşada 13, Ağdamda 5, Füzülidə 16, Zəngilan 12, Cəbrayılda 5, Qubadlıda 8, Laçında 8) 63-ü tamamilə, 4-ü isə qismən dağıdırılaq yararsız hala salınmışdır. Yalnız beynəlxalq təşkilatların təzyiqləri nəticəsində Ağdam Cümə məscidini, Şuşa şəhərindəki Aşağı Gövhər ağa, Yuxarı Gövhər ağa və Saatlı məscidlərinin divarlarını salamat saxlamaq mümkün olub.

"DÜŞMƏN BİZİM DİNİMİZİ TƏHQİR EDİB, BÜTÜN MÜSƏLMANLARI TƏHQİR EDİB"

Dövlətimizin başçısı işğaldan azad olunmuş Zəngilan rayonunda mənfur düşmən tərəfindən dağıdırılan məscidə olarkən "Görün mənfur düşmən məscidi ne güne salib. Bizim bütün dini abidələrimiz düşmən tərəfindən dağıdırılıb", - deyərək dünyadan buna 30 il ərzində səssiz qaldığını qeyd edib: "Biz bu məsələni dəfələrlə qaldırımışq, beynəlxalq kürsüldən qaldırımişq, tarixi-dini abidələrimiz dağıdırılıb, təhqir edilib. Biz o videoları dəfələrlə göstərirdik. Ağdam məscidini, Şuşa məscidlərini, o vaxt işğal altında olan digər məscidlərin veziyətini göstərək deyirdik ki, menfur düşmən bizim dini abidələrimizi dağıdırıb, təhqir edib. Zəngilan işğaldan azad olunandan sonra rayonda yerləşən məscidlərin birində donuzların saxlanması ilə bağlı videokadrlar nümayiş etdirilmişdir. Düşmən bizim dinimizi təhqir edib, bütün müsəlmanları təhqir edib."

BÖYÜK QAYIDIŞ: BƏRPA OLUNAN TARIXİ-DİNİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ

Əsrlər boyu xalqımızın bu torpaqlarda qurub-yaradıldığı evlər, muzeylər, məscidlər, tarixi-mədəni abidələrimiz ermənilər tərəfindən dağıdırıldı, viran qoyuldu, talan edildi. Artıq torpaqlarımıza Böyük Qayidiş başlayıb və möhtəşəm quruculuq işlərinə, o cümlədən ölkə Prezidenti tərəfindən Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilən Şuşanın bərpası və tarixi simasının özünə qaytarılması istiqamətində işlər də start verilib. Tezliklə bütün dünya Şuşanın, Qubadlıının və digər məkanların yenilənmiş simasını görecək, erməni vandalları isə törətdikləri vəhşiliklərin cəzasını tarix boyu çəkəcəklər.

Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həmin ərazilərdə abadlıq-quruculuq işləri geniş vüset alıb. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırıqına əsasən və dövlət başçısının bilavasita nəzəreti altında qədim tarixi və memarlıq əsləblər qorunub saxlanılaq tarixi və dini abidələrinin, muzeylərin planlı şəkildə bərpa olunması istiqamətində məqsəd-yönüli tədbirlər həyata keçirilir. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən aparılan bərpa işlərindən sonra Şuşada Mehmandarovların malikanə kompleksi açılıb. Azərbaycan şairi və ictimai xadim Molla Pənah Vəqifin muzey-maqbərə kompleksinin, Vəqifin büstünün yenidən qurulması, görkəmli bestəkar Üzeyir Hacıbəylinin heykəlinin Şuşada yenidən ucaldılması ilə yanaşı Şuşada Yaradılıqlı Mərkəzi də istifadəyə verilib. Görülən və görülecek bütün işlər bunlarla bitir. Şuşada Yuxarı Gövhər Ağa məscidinin yenidən qurulma və bərpa işlərindən sonra açılışı, Saatlı məscidinin və Milli Xalça Muzeyinin Şuşa filialının açılışları və s. Şuşanın yenidən qurulmasının təzahürüdür. Artıq işğaldan azad olunan torpaqlarımızda da tarixi abidələrimiz bərpa olunur. Həyat öz axarına qaydır.

Zümrüd BAYRAMOVA